

fin kaynaklarda zikredilen *el-Veşâ'îk* adlı eserinin şürût ve sicillât türünün erken dönem örneklerinden olduğu anlaşılmaktadır.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Hâris el-Huşenî, *Aḥbârü'l-fuḳahâ' ve'l-muḥaddiṣîn* (nşr. M. L. Ávila – L. Molina), Madrid 1992, s. 179; İbnü'l-Faradî, *Târîḫü 'ulemâ'i'l-Endelüs* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süveyfî), Beyrut 1417/1997, s. 320, 333-334; İbn Hazm, *Resâ'il* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1987, II, 181, 187, 240, 241; İsâ b. Sehl, *Veşâ'îk fi aḥkâmî'l-kazâ'i'l-cinâ'i fi'l-Endelüs* (nşr. M. Abdülvehhâb Hallâf), Kahire 1980, s. 66; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî), Beyrut 1410/1989, I, 127-128, 159-160; Kâdî İyâz, *Tertibü'l-medârik*, II, 148, 149, 150, 398-403, 405, 412-413, 419-420, 430, 565, 571; Dabbî, *Buḡyetü'l-mültemis* (Ebyârî), I, 147, 186; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XIV, 495; a.mlf., *el-İber*, I, 468; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 154; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II, 200; Makrîzî, *el-Mukâffe'l-kebir* (nşr. Muhammed Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, VII, 443-444; Makkarî, *Nefḫu'l-tîb*, III, 171; a.mlf., *The History of the Mohammedan Dynasties in Spain* (trc. Pascual de Gayangos), Delhi 1984, I, 183, 459, 467; Mahlûf, *Şeceretü'n-nür*, I, 86; Muhammed el-Menûnî, *Delilü maḥtûṭâti Dâri'l-kütübî'n-Nâşiriyye bi-Temgrût*, Muhammediye 1985, s. 197; Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, İstanbul 1989, s. 264.



KAMİL YAŞAROĞLU

#### İBN LÜYÜN

(bk. İBN LİYÜN).

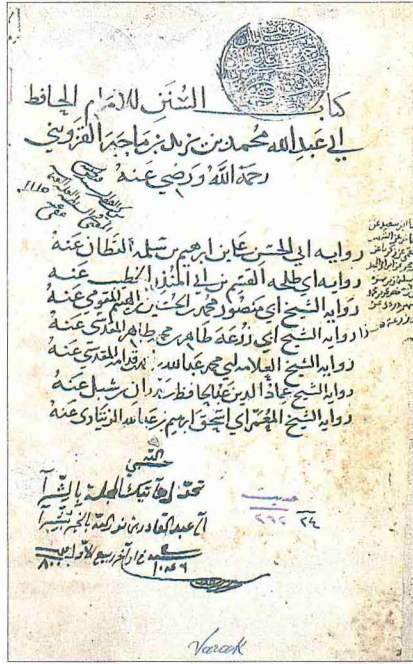
#### İBN MÂCE

(ابن ماجه)

Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887)

*Kütüb-i Sitt'e*'nin altıncı kitabı kabul edilen *es-Sünen*'in müellifi, hadis hâfızı.

209'da (824) doğdu. Mâce'nin dedesinin veya annesinin adı (Siddîk Hasan Han, s. 255) yahut babasının lakabı (İbn Hacer, IX, 532) olduğu söylenmektedir. Benî Rebia'nın mevlâsı olduğundan Rabaî nisbesiyle de anılır. Geleneğe uyararak on beş yirmi yaşlarında Kazvin'de hadis öğrenmeye başladığı tahmin edilmektedir (*es-Sünen*, neşredenin girişi, I, 13). Burada daha çok Kazvinli hadis hâfızlarından Ali b. Muhammed et-Tanâfisî ile Ebû Hucr Amr b. Râfi' el-Becelî'den faydalandı. Daha sonra diğer ilim merkezlerini dolaşarak Kûfe'de Ebû Bekir b. Ebû Şeybe, Osman b. Ebû Şeybe; Basra'da Bûndâr diye bilinen



İbn Mâce'nin *es-Sünen* adlı eserinin zahriyesi (TSMK, III, Ahmed, nr. 262)

Muhammed b. Beşşâr ve Abdullah b. Muâviye el-Cumahî; Vâsî'ta Ahmed b. Sinân el-Kattân; Bağdat'ta Ebû Hayseme Züheyr b. Harb; Dimaşk'ta Hişâm b. Ammâr ve Duhaym; Humus'ta Muhammed b. Musaffâ el-Hımsî ve Ebû't-Takî Hişâm b. Abdülmelik el-Yezenî; Mısır'da Muhammed b. Rumh, Ebû Tâhir b. Serh ve Yûnus b. Abdülâ'lâ; Mekke ve Medine'de Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî ve Ebû Mus'ab ez-Zührî; Rey'de Muhammed b. Humeyd er-Râzî; Nişâbur'da Muhammed b. Yahyâ ez-Zührlî gibi âlimlerden hadis öğrendi. Kendisinden Ali b. İbrâhim el-Kattân, Süleyman b. Yezîd el-Fâmî, Ebû Ya'lâ el-Halîfî'nin dedesi Ahmed b. İbrâhim el-Halîfî, Muhammed b. İsâ el-Ebherî rivayette bulundular.

Sika bir râvi, hâfızası güçlü bir muhad-dis olan İbn Mâce 21 Ramazan 273'te (19 Şubat 887) vefat etmiş olup 275'te (889) öldüğüne dair rivayet doğru değildir. Yahyâ b. Zekeriyâ et-Tarâiki ile Muhammed b. Esved el-Kazvîni'nin onun için yazdıkları mersiyeler günümüze gelmiştir (Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfî, II, 50-53). Öldüğünde defniyle kardeşleri Ebû Bekir ve Ebû Muhammed Hasan b. Yezîd ile oğlu Abdullah'ın meşgul olduğu kaydedilmekte; Ebû Muhammed Hasan'ın da mu-

haddis olduğu, 280 (893) yılı civarında hac yolculuğu vesilesiyle Bağdat'a uğradığında burada hadis rivayet ettiği belirtilmektedir (Zehebî, *Terâcimü'l-e'immeti'l-kibâr*, s. 159).

Eserleri. 1. *es-Sünen*\*. 4341 hadis ihtiva etmekte, bunlardan bin kadarı zayıf sayılmaktadır. Eser Delhi'de taş baskısı olarak (1282/1865), ayrıca Muhammed Fuâd Abdülbâkî (I-II, Kahire 1373/1953) ve Mustafa Muhammed el-A'zamî (I-IV, Riyad 1403/1983, iki cildi fihrist) tarafından neşredilmiştir. 2. *Târîḫü'l-hulefâ'*. İslâm tarihi konusunda yapılan ilk çalışmalardan biri olan ve İbn Mâce'nin *et-Târîḫ*'inin bir bölümü olduğu sanılan eserde Hz. Ebû Bekir'den Abbâsî Halifesi Abdullah b. Ali Müstekfî-Billâh'a (944-946) kadar geçen halifelerin biyografileri ele alınmıştır. Mütevekkil-Alellah'a kadar olan halifeleri İbn Mâce'nin, Müktefî-Billâh'a kadar olanları İbn Mâce'den bu eseri rivayet eden Ömer b. Hafs es-Sedûsî'nin zeyil mahiyetinde yazdığı bilinmekte ve daha sonraki beş halifeyi de Ebû Bekir eş-Şâfiî ile Ebû Ali İbn Şâzân el-Bağdâdî'nin ilâve ettiği anlaşılmaktadır. Eserin zeylinde Müstaîn-Billâh'tan itibaren günlük olaylar hakkında verilen bilgilerin diğer tarih kitaplarında pek bulunmadığı kaydedilmektedir. Ebû'l-Kâsım İbn Asâkir tarafından istinsah edilen ve *Târîḫü Medineti Dimaşk*'ının kaynaklarından biri olan eser, Muhammed Mutî' el-Hâfız tarafından Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'deki nüshası (Mecmua, nr. 40) esas alınarak önce *Mecelletü Mecma'i'l-luḡati'l-ʿArabîyye bi-Dimaşk*'ta (LIV/2 | 1399/1979), s. 395-454), ardından müstakil olarak (Beyrut 1406/1986) yayımlanmıştır. 3. *Şûlâsiyyât. es-Sünen*'de Hz. Peygamber'den üç râvi ile rivayet edilen beş hadisi Abdülhamid Şânûha Buhârî, Tirmizî ve Dârimî'nin *Şûlâsiyyâtı* ile birlikte yayımlamıştır (Beyrut 1405/1985). Ali Rızâ Abdullah ve Ahmed Bezre, bu dört muhad-disin sülâsiyyâtına Abd b. Humeyd ve Taberânî'ninkileri de ilâve ederek bunları neşretmişlerdir (Dimaşk-Beyrut 1406/1986). 4. *Tefsîr. Mizzî*, hacimli bir çalışma olduğu kaydedilen bu eserden yapılan bir seçmenin iki cüzünü gördüğünü söylemektedir. 5. *et-Târîḫ*. Kâtib Çelebi'nin *Tevârîḫü Kazvîn* başlığı altında diğer Kazvin tarihleriyle birlikte zikrettiği ve İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) Kazvin'e gittiğinde gördüğünü belirttiği eserde ashaptan İbn Mâce'nin zamanına kadar olan râviler yaşadıkları şehirlere göre tasnif edilmiştir.



## BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, *es-Sünen* (nşr. M. Mustafâ el-A'zamî), Riyad 1403/1983, neşredenin girişi, I, 13-15; a.mlf., *es-Sülsüyyât* (nşr. Ali Rızâ Abdullah – Ahmed Bezre), Dimaşk - Beyrut 1406/1986, neşredenlerin girişi; Zebîdî, *Tâcû'l-ârûs* (nşr. Hüseyin Nassâr), Beyrut 1369/1969, IV, 221; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 453; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 90; Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvîn fî ahbâri Kâzvin* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, II, 49-53; İbn Halikân, *Vefeyât*, IV, 279; Safedî, *el-Vâfi*, V, 220; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, I, 150; Zehebî, *Tezkiretû'l-huffâz*, II, 636-637; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIII, 277-281; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 271-280*, s. 467-469; a.mlf., *Terâcîmü'l-e'immeti'l-kibâr* (nşr. Fehmî Sa'd), Beyrut 1413/1993, s. 159; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 52; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, IX, 530-532; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 70-71; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn* (Lecne), II, 273-274; *Keşfü'z-zunûn*, I, 300, 349; II, 1004; Dihlevî, *Bustânü'l-muhaddisîn*, s. 201-202; Sıddîk Hasan Han, *el-Hıftâ fî zikri's-şühâhî's-sitte*, Beyrut 1405/1985, s. 255; Brockelmann, *GAL*, I, 171; *Suppl.*, I, 270; Sezgin, *GAS*, I, 147-148; Kays Â-i Kays, *el-İrânîyyûn*, I/1, s. 79-84; Suhaib Hasan Abdul Ghaffar, *Criticism of Hadith Among Muslims with Reference to Sunan Ibn Maja*, London 1986, s. 137; "İbn Mâce", *İA*, V/2, s. 766; J. W. Fück, "İbn Mâdjâ", *EI*<sup>2</sup> (Fr.), III, 880; Ahmed-i Pâketçî, "İbn Mâce", *DMBİ*, IV, 556-561.



M. YAŞAR KANDEMİR

## İBN MÂCİD

(ابن ماجد)

Şihâbüddin Ahmed b. Mâcid  
b. Muhammed b. Amr en-Necdî  
(ö. X./XVI. yüzyılın başları)

## Arap denizcisi.

Uman'a bağlı Culfâr'da dünyaya geldi. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte IX. (XV.) yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı ve X. (XVI.) yüzyılın başlarında ileri bir yaşta iken vefat ettiği sanılmaktadır. Necdîli bir denizci ailesine mensuptur. İbn Mâcid, uzun denizcilik tecrübesinin yanında atalarının bilgi mirasına da sahipti ve sadece bir denizci olarak kalmayıp babası gibi bildiklerini kaleme aldı; eserleri uzun süre Kızıldeniz ve Hint Okyanusu denizcilerine rehberlik etmiştir. Babasının *el-Hicâziyye* adlı kitabını gayet iyi incelemesinin dışında İbn Mâcid'in Abbâsî döneminin meşhur üç denizcisi Muhammed b. Şâzân, Sehl b. Ebân ve Leys b. Kehlân'ın yazdıklarından da faydalandığı bilinmektedir (*Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 343-344). Ancak onların verdikleri bilgiler XV. yüzyıla kadar eskimiş, bahsedilen bazı kasaba ve limanlar zamanla yok olmuş, bazılarının da adları

değişmişti. İbn Mâcid, bu üç deniz âlimini dikkate alarak kendisine "dördüncü" demektedir. Bununla beraber her üçünün çalışmalarındaki bazı noktaları eleştirerek çoğu bilgilerin orijinal olmadığını söyler (a.g.e., s. 10, 14-15, 16-18). Fakat adı geçen Abbâsî âlimlerinin kitapları günümüze ulaşmadığından İbn Mâcid'inkini onlarla mukayese etme imkânı bulunmamaktadır. İbn Mâcid, o güne kadar Arapça yazılmış astronomi ve coğrafya eserlerini de incelemiş ve denizcilik konusunda yetişmek isteyenlere bunları okumalarını tavsiye etmiştir. Bu eserlerin başlıcaları Abdurrahman es-Süfî'nin *Kitâbü't-Teşâvîrî* (*Kitâbü Şu'eri'l-kevâkibi's-sâbite*), Hasan b. Ali el-Merrâküşî'nin *Câmi'u'l-Mebâdi'* ve *'l-gâyât*'ı, Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Zîc-i İlhânî*'si, Yâkût el-Hamevî'nin *Kitâbü'l-Müşterik*'i, İbn Saîd el-Mağribî'nin *Kitâbü Coğrafyâ fi'l-eğâlimi's-seb'a'sı* (*Kitâbü Başî'l-arz fi't-tûl ve'l-arz*), İbn Haykal'ın *Şûretü'l-arz*'ı, Uluğ Bey'in *Zîc*'i, Bettânî'nin *ez-Zîcü's-Şâbi'*'si, Halife Me'mûn tarafından kısmen Arapça'ya tercüme ettirilen Batlamyus'un *el-Mecisti'si*, İbn Şâtîr el-Misrî'nin *Zîc*'i ve Ebû'l-Fidâ'nın *Takvîmü'l-büldân*'ıdır.

Zamanında mevcut bilgilerden mümkün olduğu ölçüde faydalanmasının ötesinde İbn Mâcid bunlara kible yönünün tesbiti gibi önemli konularda katkılarda da bulunmuştur. *Kıbletü'l-İslâm* adlı eserinde dünyanın farklı bölgelerinde kiblenin nasıl belirleneceğini anlatmakta ve bu münasebetle pusula (kumpas) hakkında geniş bilgi vermektedir. Pusulanın beytül'ibre / hokkası içine manyetik iğneyi ilk defa İbn Mâcid yerleştirmiştir. Bilindiği kadarıyla pusulayı bulan ve geliştirenler Çinliler'dir. Sung döneminde kullanılan pusula, balık şeklinde bir tahta üzerine oturtulmuş bir mîknatîs taşı ile güneyi gösteren bir iğneden ibaret olan ve suda yüzen bir alettir. Çin kozmik sembolizminde imparator kutup yıldızını temsil ederdi ve dolayısıyla tahtta otururken yüzünü güneye çevirirdi. Bu, Arap yazarlarının sonraları sık sık atıfta bulundukları "yüzen balık" şeklindeki pusuladır. Bununla beraber İbn Mâcid'in pusula iğnesini yerleştirme tekniğinin bir yenilik olduğunda şüphe yoktur.

İbn Mâcid'in deniz kıyıları üzerine yaptığı araştırmalardan onun, Batlamyus ve Sûrlu Marinos'un etkisiyle dünyanın güneyinde bilinmeyen toprakların varlığına inanan Ortaçağ müslüman coğrafyacıla-

rından ayrıldığı anlaşılmaktadır. Ona göre Doğu Afrika kıyısındaki Sofâla'ya varıldığında Madagaskar solda, Afrika anakarası sağda kalmakta ve kıyı önce batıya, sonra da kuzeye dönerek Atlas Okyanusu'nun başlangıcını oluşturmaktadır. Buradan sırasıyla anakarada yer alan Kânîm'e, Esîfî'ye ve daha sonra da Septe'ye (Ceuta) ulaşılır ki burası Akdeniz'in giriş kısmıdır (*Kitâbü'l-Fevâ'id*, s. 273-274). İbn Mâcid, bir başka yerde Hint Okyanusu'nun Atlas Okyanusu'na bağlantılı olduğunu açıkça ifade etmekte (a.g.e., s. 113), Madagaskar adasını tanımlarken de güneyinde Hint Okyanusu'nun bulunduğunu söyleyip buranın Atlas Okyanusu'nun güney kesiminin başlangıcı olduğunu belirtmektedir (a.g.e., s. 293). Bütün bunlar, onun dünyanın güneyinde bilinmeyen toprakların varlığına inanmadığını göstermektedir.

İbn Mâcid Hint Okyanusu'na açıldığında Süliyân (Şüliyân [= Tamil gemicileri]), Kunkanîler (Konkan, Maharaştra, Hindistan) ve Gucerâtîler tarafından hazırlanan iskele ve limanlarla ilgili kıyasâtı (yıldızların ufuk hattından yüksekliği) kullanmaktaydı; bu denizcilerin bir kısmını şahsen tanımış ve zaman zaman onların kılavuzluğundan da yararlanmış olmalıdır. Vasco de Gama'nın İbn Mâcid'in rehberliğinde Hindistan'a gittiği konusunda ise şüphe yoktur. Portekiz kaynakları her ne kadar İbn Mâcid'i ismen zikretmiyorsa da Kutbüddin el-Mekkî (ö. 990/1582 [?]) Ahmed b. Mâcid'in bir amiralin ahabası oluktan sonra onun Doğu Afrika sahilindeki Malindi'den Hindistan'daki Kalikût'e gitmesine rehberlik ettiğini ve gemiyi, Afrika kıyısını dolaşmak yerine açık denizden götürdüğünü bildirmektedir (*el-Berku'l-Yemânî*, s. 18-19).

Eserleri. *Kitâbü'l-Fevâ'id fî uşûli 'ilmi'l-bahr ve'l-kavâ'id*. 895 (1490) tarihinde yazılmış olup denizcilik hakkında genel bilgiler ihtiva eder. Yelkenle denize açılmanın ön şartları, pusulanın otuz iki bölümüne denk düşen yıldızlar, rüzgârlar, deniz mevsimleri, kaptanlar için gerekli olan temel bilgiler ve araçlar, enlem, boy-lam gibi konular bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Hadramut bölgesindeki "el-kevs" gibi güney enlemlerinde sürekli esen salîb dalgasını keşfettiğini söylemekteyse de yeri tesbit edilememiştir. Bunun dışında kutup yıldızının duruşundan ve diğer yıldızların hareketlerinden ne anlam çıkarılacağını açıklamıştır. Ayrıca Asya, Avrupa ve Afrika kıyılarının tanımlarını yap-